

בשורה ושלחות

(קווים לשירתו של ש. שלום לרגל הופעת כל כתביו)

מאת מאיר אוריין

הספרות משמשת את העם וערכיו (ת. ג. ביאליק)

בהרצאת הפתיחה בכינוס הסופרים בפסח תשי"ז, קרא ש. שלום, אז יו"ר אגודת הסופרים, תגר על שהשירה הישראלית המודרנית איננה מתמודדת עם המחשבה האנושית, על שהמשוררים בני זמננו מזלזלים בתוכן הרעיוני של שיריהם והם מעדיפים סילסול קטן על מחשבה גדולה. "מדהים הדבר — אמר — מה מעט הוא יכול המחשבה בספרותנו החדשה. לא רק שאין שום ספר פילוסופי ראוי לשמו, אלא שאף השירה עצמה היא חסרת הגות, דלת מחשבה...".

יפים הם הדברים כשהם יוצאים מפיו של מי שמקיים אותם בגופו. שכן ש. שלום שייך למשוררים המעטים שבדור ששירתו היא גם פיוטית וגם הגותית. רגשיות ואינטלקטואליות מחוברות בה יחדיו. גם הנפש מתפעמת ממנה וגם המחשבה מתרענת על ידה.

ש. שלום זכה בהתגשמות החלום הספרותי של כל סופר. כל כתביו נאספו הגורנה ויצירתו המקובצת בשמונה כרכים גדולים מוסיפים כבוד לארון הספרים הישראלי. וזה עתה נוסף הכרך התשיעי בשם "מחחרת השירה", שם שיש בו — כפי שנראה להלן — משום הבלטת הייחוד שביצירה כולה.

למעלה מארבעים שנה, שנות דור, עומד ש. שלום על דוכן השירה. מסוללי הדרכים הראשונים בספרות העברית החדשה הוא ש. שלום. הוותיקים שבדור זוכרים אותו כשהיה בשיא הגדלות. כשהיה מבטא במיתרי שירה עדינים את החיים החדשים שהתחילו להתרקם בארץ ישראל הקדם-המדינית. הוא בירך "שהחינו" על כל שתיל שנשתל ועל כל יסוד לבנין שהונח; שר הימנונות לכובשי השממה ולמקמי "חומות ומגדלים", שירת "דן השומר", האופירה המקורית הראשונה, היתה מהדהדת על הפיגומים שמסביב לבנינים, בשדות שבעמק ובחדרי האוכל שבקיבוצים, במטבחי הפועלים ובכתי החרושת. מן המשוררים הנערצים היה, מצוטט ומדוקלם בצריפים של תנועות הנוער, מעל במות פומביות בבתי-עם, במסיבות חג ומועד ובהתכנסויות זעם ואבל.

המעייין והנחלים. — ממורשת החסידות ינק ש. שלום את מיטב הערכים שעליהם רפודה שירתו. ההתפעמות התמידית מהטבע, כפי שבאה לביטוי בשירי הטבע שלו; "תמיד אשר את שירי מחדש"; אהבתו לאדם; הכמיהה למלכות ישראל הנביאית; ההתרפקות על הנסתר שבטבע — על כל זה השפיעה עליו החסידות השפעה מודעת והשפעת עקיפין.

בבית הגנונים של נפש המשורר לוחשים מראות וחזיונות מימי הילדות. בזכרונותיו מספר ש. שלום, כי בהיותו ילד לקח אותו סבו הזקן על הרי הקרפטים "כדי לראות מן הפסגה את זריחת השמש". והזקן, בעמדו על פסגת ההרים וראה בהפציע החמה המשולהבת מתוך הבקעה, פשט את ידיו למרומים וקרא: "נפשי לשם משומרים לבוקר". זכרונות כעין אלה לא ייתכן שלא ישאירו עקבות בשירי הטבע שלו.

אין בשירת ש. שלום האווירה המיסטית של "רעוא דרעוויין", שהליטה באפלוליתה את בית המדרש של אבותיו הצדיקים בשבת בין השמשות. שירתו משוללת האמונה התמימה בבורא של הצדיק מדרוהוביטש. הבית הישן חרב. העולם הוא, העולם של חום ותמימות דתית התמוטט ואיננו עוד. אך המראות שהמשורר נושא עמו ממחוז הילדות, והקולות של העולם שהוא הדולקים אחריו, מטביעים את חותמם על יצירתו.

שירתו של שלום איננה ספוגה רוח דתית. היא משקפת את החולין שבחיים, את היצירה של האדם-היהודי במולדתו. אך ניכר, כי על שער הכניסה לעולמו החילוני קבועה המזווה הכבדה, ירושת בית אבא, והיא, המזווה ששם המפורש חקוק עליה, משרה על יצירתו רוחניות ואינטימיות, שגם אחרי שנעלמה האווירה המיסטית הבית-מדרשית:

„מתפרק הלב במצוקיו
על ערגה עילאה קדישא“ (מחזרת השיר, 123).

שׁ שלום בן בית מכובד הוא בתרבות יפת, העתיקה והחדשה. שעריה פתוחים לפניו בהרחבה, כמשעולי הכרמל נהירין לו שבילי הספרות של עמים. מרבים הופעם. מסונאטות של שקספיר, משירו של רימבוי, ומהיגה, ומגיתה, ומרילקה, ומבודלר, והשופרא משיריהם אף הוריק ללשון העברית. אך בטבורו נשאר קשור ב„כתר מלכות“ של איבן-גבירול ובנעימי הזמירות של „ידותון“. נחלי רוח שונים, מקרוב ומרחוק, זורמים אל נפש המשורר המשפיעים עליו מתחת לסף ההכרה, אך השפעה שברכה יש בה היא רק כשזו אינה פוגמת ביחידיות שלו עצמו. כשיש למשורר מבע משלו, מעיין זך פנימי שכל הנחלים משתככים אל תוכו. אותו המעיין השומר על טהרת היחידיות שלו, ועל ה„אני“ העצמי. ואכן, למרות הידענות העמוקה בספרות העמים וההתפעמות ממנה, לא טושטש ה„אני“ העצמי של ש. שלום. נופה של שירתו מפליג אל החוץ, אך עיקרה מושרש בפנים.

מן האסתטיקנים המובהקים הוא ש. שלום, אך עם זאת איננו רואה את היופי כפולחן, כאיליל שיש לסגוד אליו. הוא דוגל באסתטיות שנפש האדם מתעלה על ידה, ביופי שיש בו טהרה. לפרחים יש ערך כשהם טובים ולא כשהם „רעים“. לכן בעימות בין שם ויפת מעמיד הוא את תרבות שם מעל תרבות יפת, משום שהיא נקייה יותר.

אל רבי ישראל מקוֹזְנִיץ — שמשוררנו הוא מצאצאיו מצד אמו — ניגשה בתו ואמרה שהגיע המועד לסייד מחדש את הדירה. „מה יצא מזה?“ — שאל הרבי. „הדירה תהיה אז נאה יותר“ — השיבה. על כך העיר לה הרבי: „נאה יותר נאה פחות, אסון לא יצמח מזה. העיקר שיהא נקי בבית“...

המשורר שלבו נשבר. — בשיר חזיוני מספר ש. שלום שהיה נוכח פעם בהצגה ממחזותיו של שקספיר. האולם היה מלא, ההתחפשות והתפאורה — שיא ההדר. הוא נודמן שם עם הומוס ודנטה, עם גיתה ומולייר. במחזה עצמו היה גם עומק וגם גובה. הכל שהיו באולם הריעו ומחאו כף „ליופי שאין לו תכלית“. אך הוא, משוררנו, על אף ההתבשמות מיפיה של ההצגה לא הריע ולא מחא כף. מדוע?

משום:

„שאז חרש נשמע לי קול דמי שקרא לי
מבקעת העצמות של נהר כבר —
ופתאום לא ידעתי מי לי פה ומה לי פה
בין אלה שליבם לא נשבר...“ (מחזרת השיר, הצגה).

השירה שיוצאת מעטו של משורר בן לעם שגלות ארוכה מאחוריו, ששורה של בקעות-עצמות מנהר כבר שבכבל ועד באבי יאר שבאוקראינה משתרעת על פני ההיסטוריה שלו — שירה זו חייבת בהכרח להיות שונה מאשר השירה של משוררים „שלבם לא נשבר“. שלא טעמו טעם של גלות. בעיניו של המשורר „שלבם נשבר“ נראית שירת העולם על יפיה לא יותר מאשר הצגה.

„רעידת אדמה שבלב“. — ש. שלום מחמיר על עצמו ומשום כך הוא גם תובע מאחרים לא להסתפק בשירה של „יופי שאין לו תכלית“. השירה האמיתית היא זו המטהרת את האווירה בעולם והמעלה את רוח האדם. ואכן, שירתו של ש. שלום זכה היא וניכר שהוא מעקם יותר מוח אותיות, כדי להוציא מעטו מילה נקייה משמץ של זוהמה.

שירתו של ש. שלום יונקת את שרשיה ממרחקים של עבר, והיא שולחת את גופה אל המרחקים של העתיד וכל כולה עומדת בסימן שני המאורעות המרכזיים שפקדו את עמנו בדור זה, בסימן השכול ובסימן התקומה. יד ביד שלובים שירים המקוננים קינת איכה על בלהות החורבן ועשני הכבשנים, מנת חלקו של העם — ש. ש. ושירים המרגנים רגן הללויה של הלידה המחודשת של שארית הפליטה — כאן.

היכולת הרגשית להסתכל באותם שני המאורעות בעין הפנימית, לחזור אל תוך מהותם ולעמוד על סוד משמעותם הקוסמית, הלאומית והאנושית, יצרה אצל המשורר — אם נשתמש בלשונו של א. צ. גרינברג — כעין "רעידת אדמה שבלב". מעצמת הרעידה הזאת אין משוררנו יכול להשתחרר גם אחרי שהרגישות הסוערת מצאה את פורקנה בניב השירים. מראות הסיטמים של השכול וקולות החוויה של התחייה עדיין דולקים אחריהם והוא כאילו נתון בשביים של אותם המראות והקולות.

משורר, שכתיבתו איננה אקט של התפרקות מחויות אלא רווי תחושה, שלשירתו ייעוד של בשורה, מן ההכרח שישאל את עצמו כשליח-ציבור נאמן: בפני מי אני עומד? בפני מי אני כותב? האם קשובות תהינה האזניים של המעיינים בדבריו?

והנה, כשהחויות הממלאות את ישותו מתפרצות לצאת נדמה לו, למשורר, כי את דבריו הוא זורה כרוחות על אדמת המדבר. אין מי שיאזין להם. שכן דור חדש קם, המסחית את הדעת ממה שעבר על בני עמו שם, ומתוך כך איננו שותף להתפעמויותיו על אשר הולך ונוצר כאן. נוצרה בו, במשורר, התחושה שהוא יוצר בחלל ריק. הוא חש שהדור שעמד לפני עיני רוחו בכל שנות חייו, זה הדור עליו התפלל ועבורו יצר הולך ומתרחק ממנו.

— — — אינו ידעתי אל מי אדבר
הייתי מרגיל לשוני לשפתם...
אולם בר־לילה לבלי היכר
שינו טעמם באפור מוסכס —
וגם אני בתוכם אחר... (מחירת השירה, 104).

המשורר משתוקק לנהל דר־שיח עם בני דורו. והנה הוא נוכח לדעת, כי בגלל המרחק שבינו ובינם אין שירתו אלא מעין חד־שית.

— "אביט פניך — ואחה לי זר!"

"שמע ישראל" — ישראל שומע. — השיר הבא ממחיש את הנאמר. אחד השירים המופלאים בספרו החדש הוא השיר "אינני מוותר עליך". המדובר על דודו של המשורר, ר' אהר'לי, יהודי חסיד מן הדור הישן "שזקנו בהיר, וכנפי הקפתן שלו מתבדרות ברוח". לאחרונה ראה אותו המשורר בשנות השלושים, כשעלה על קרון הרכבת בפירודה, עיר בגרמניה, כשבידו טלית-תפילין, בשנת ארבעים ושתיים הובל ר' אהר'לי לגיטו וורשה, ובשעה שהגן בגופו על אישה הרה שנאצי זמם לרצוח, ירה בו הלה, ואת נשמתו הוציא ר' אהר'לי ברגע שסיים למלמל את "שמע ישראל".

וכאן מוסיף ש. שלום רעיון כפירוש מקורי ל"שמע ישראל", שעל אף שנהפך ממנו ריח של דרוש, אמת עמוקה טבועה בו. בקריאת "שמע ישראל" של הדוד ר' אהר'לי שומע המשורר הדים מהקריאות של כל הדורות שעלו על מוקדות ובפיהם זעקת רחמים לנשואים אחריהם: שמע ישראל, אנו יוצאים להישרף אך אתה היהודי הנשאר, שמע! אל תשכחנו!

המשורר "הרואה את דודו חי כלפנים" ושומע את קולו המועזע "שמע!" — אומר:

...ישראל שומע, חפצתי להגיד לך. שומע דרך על גבולותיו
מן החרמון ועד נחל מצריס, מן הירדן ועד היס הגדול.
ישראל שומע ואינו מוותר עליך ועל אהבתך העזה ממותך.

ישראל המדינה הינה תשובה לזעקות ה"שמע" שיצאה מפיהם של העקודים בכל הדורות.

שיר זה לא צמח מהדחף הנפשי של המשורר להציב יד ושם לזכרו של הדוד ר' אהר'לי. יש לראותו כקריאת תגר על בני דורו המסיחים את הדעת מאותו ר' אהר'לי והטובעים בו תוו: יהודי גלותי! שכן כך מתחיל השיר:

אינני מוותר עליך. הם אומרים כי אשתיק עליך,
והם מפלבלים בעיניהם כלפי מעלה: אסור!
ועיני עוד רואות אותך חי כלפנים.

אני מול הם. הם אומרים כי אשתוק עליך, שתיקה כפולה. להשתק את השואה ולהשכיח את הטיפוס של ר' אהר'לי. אך "אני לא שוכח אותך". יתר על כן. את דמות דיוקנו של ר' אהר'לי, שהנסיבות בגולה מנעו בעדו מלהתחיל בידו כלי מגן, רואה המשורר כשהוא עומד בקרב מבנות המגינים על גבולות ישראל. הוא ר' אהר'לי, המנוצח והמיורק, שנפח את נשמתו בגיטו וורשה, מתהלך כאן בראש מורם בתוך שורות המנצחים, המרימים קרן ישראל בעולם.

בהעלותו את דמותו של ר' אהר'לי, ודאי עמדו לפני עיני המשורר כל אותם היהודים שגורלם דומה היה לזה של ר' אהר'לי, שרבים מבני דורו מוכנים לוותר עליהם ולהשכיחם.

בידוד והתבודדות. — מלכות ישראל היה חזון נעוריו של המשורר. ובעיניו הצטיירה מלכות זו כמלכות של תפארת מאופקת, מלכות ישראל נבואית, מלכות משיחית של "קדושים תהיו", המביאה לגאולת האדם. ויצירתו כולה נדחפה מכוח אותו החזון. והנה הוא חש, כי קיר של זרות יורד וחוצה בינו ובין בני דורו. תחושה זו צורבת ומציקה: האם כל צמל-חי ירד לטמיון? אך ש. שלום בא בהתרסה על בני דורו. הלב נעשה מצבר לתהיות, לפעמים גם לטרוניות, אך לעולם לא לזעם. עטו — כמקלו של סבו הרוז'יני — עט נועם. המכאוב הוא, בלשונו "מכאוב טהור", והתוצאה מיסורי הנפש שהמשורר מתייסר בהם הוא, כניסה לעולמה של הבדידות, המציינת את השירים שלו בעשור האחרון.

"במחתרת השירה" נמצא שיר, ממכלול שירי "ידותון", שאת המוטיב שבו יש לראותו כמפתח לשירי ההתבודדות של ש. שלום. השיר מבוסס על הפסוק בתהילים, ס"ב: "הלב בני אדם, כזב בני איש". וזו תמציתו:

בשחרית הימים חלם המשורר על תיקון העולם במלכות ההומאנית:
"יצאתי עם כולם, יצאתי בראשם לכבוש העולם". הכוונה לכיבוש העולם במלכות של צדק. בדרך לכיבושיו ראה המשורר אדם כשהוא —

"כורע תחת שקו ועליו הקמח נשפך". אדם הנושא שק, הינו סמל לאדם המנוצל, הנדכא. הכורע תחת עול שבטו של המנצל המדכא. מה עשה המשורר? היטה את שכמו לעזור — "וידבק הקמח בלבושי הוך".

לאחר מכן ראה אישה מתמוגגת בבכי על דוד נעורים שבגד. וביום שלאחר מכן ראה ילד "מתבוסס בדם מסואב ונאלח כחיה". האשה והילד מסמלים את החלשים והמקופחים בחיים. המשורר, שראה בעינו רוחו מקרה של צדק והתקומם נגד כל עוול הנעשה לחלשים, מחה את דמעותיה של האשה ורחץ את גופו של הילד ב"שמש וים".

כשהזקין המשורר, כשפניו העלו קמטים, כשהגיעו ימים שהמציאות דחקה הצידה את החזון, פגש המשורר שנית באותם שלושת יצורי אנוש — החלשים מאתמול. והנה, האדם שאתמול היה כורע תחת שק — אחרי שפרק את שקו נעשה בעצמו למעביד אחרים. חלשים ממנו; האשה שהיתה מתמוגגת בבכי על שדוד נעורים בגד בה — עתה היא עצמה בוגדת ולוטשת עיניה לאחריים; והילד, שאת גופו רחץ בשמש וים, גדל בינתיים נהפך לבריון היורק בפניו הזרועים קמטים. מתייסר המשורר ומהרהר: ... מה אוכל איפוא לעשות? אלכה לי לבדי מאד ...

לא עוד הליכה של כיבוש העולם, ולא עוד הצעדה עם כולם, אלא הליכה של לבד. את העולם לא יתקן, כשם שלא תיקוהו מתקני העולם שקדמו לו. והתוצאה? — "הלכתי לבקש את האמת ומצאתי את הבדידות" (שם).

אך ההליכה אל הבדידות איננה עריקה מן העולם המציאות אל עולם אוטופי-ערטילאי. המשורר, שחש ששירתו נושאת בשורה איננו יכול לנתק את עצמו מהוויות הזמן ולחשות. הוא נאבק גם בבדידותו. הוא רוצה לפרוץ את הבדידות ולהיות עם ה"יחידיו". הוא אמנם פרש הצידה, אך לא עזב את היעוד: אם בשתיקה אסתגר / אתה תצוני: דבר! (105).

"אתה" — הקול הפנימי האומר לו: קרא!
הבריחה אל הבדידות איננה גם משום הפיכת עורף לבני אדם שאיכזבהו והנחילוהו מפח נפש. להיפך, הבדידות העמיקה בו את התחושה של אהבת אדם: אהבתי האדם / על כן אשב בדד.
ובמקום אחר: היה בודד ואהב! / (חי רואי, הבודדים באהב).

מחתרת השיר. — הדחיפה אל הבדידות היא לשם העמקת הראייה הפנימית, לצורך תפיסת המעמקים של הבריאה, שבלשון המשורר מכונה המחירת שבשירה. מתוך תהייה זו שבבדידות נשמע קול המאבק הממושך שש. שלום היה נתון בו עם בני דורו, המשוררים החדשנים מיוצאי האסכולה של עזרא פאונד, הדוגלים באוואנגארדיות. והניגוד בינו ובין בני דורו בא לביטוי לא בקול-יקולות, אלא בחשאי-חשאין, ברמזים, ב"המבין יבין".

ידוע על ארבעת האופנים שהתורה נדרשת בהם — פשט, דרש, רמז וסוד — פרד"ס. מקובל, שהפשט הוא השלב התחתון בסולם ארבעת השלבים ואילו הסוד הוא השלב העליון שבו. אך ש. שלום בעת שיחה עמו לשם הבהרת המושג "מחתרת" שבשירה העמידני, כי בסידור הגר"א נאמר ההיפך. שיש להתחיל בסוד ולסיים בפשט. כשרוצים להבין את הפשט לאשורו יש לעמוד מקודם על היסוד הסוד שבו. שכן אין בכלל תופעות פשוטות בעולם. גם אני, בשירתי, הלכתי מן הסוד אל הפשט".

בשורות הבאות ננסה לעמוד על הרמזים ש"במחתרת השירה". כדי להגיע אל הפשט שלה.

הדוגל באוואנגארדיזם מרוקן את היקום מכל משמעות. הוא מכיר את הכאן ואת העכשיו בלבד. האוואנגארד מתייחס בוילוזל ליצירות מן העבר, הכל מה שעבר עם נעשה מיושן. השירה, הפרוזה, התיאטרון, הציור והספרים של העבר, אינם טובים עוד לדור זה. האוואנגארד איננו מסתפק בגיוזם האילן העתיק, בהורדת העלים הצהובים הכמושים והענפים היבשים. הוא עוקר את האילן על שרשיו, לדידו יש להתחיל הכל מחדש (ראה: ג'ון ווייטמן: מושג האוואנגארד, "מאוננים" פרק 1, כסליו תשל"ל).

עם איבוד יראת הכבוד בפני היצירות של הדורות הקודמים הולך לאיבוד המושג של השקפת עולם. לא נשאר אלא הראייה של הרגע. האוואנגארד איננו מחפש ביצירה את הקיים מעל לזמן ומעבר למקום, אלא את האופנה של היום וכשם שהאופנה של לבוש ורהיט משתנה במהירות וללא חוקים הגיוניים, כך האופנה שביצירה הרוחנית.

ואילו השירה של ש. שלום עומדת בניגוד לשירה החדשנית האוואנגארדית. שירתו עומדת בסימן השקפת עולם, לא השקפת עולם במובן אידיאולוגי. ש. שלום איננו אידיאולוג ופשיטא לא תיאורטיקן של השקפה חברתית מסוימת, אך הוא בעל השקפת עולם, במובן שהוא משיקף על העולם ומכוון את לבו לפנימיות העולם. השירה רוויה האזנה להמיית הבריאה, בלשונו: "לפעימה ללב העולם". כבר בשיריו הראשונים חש המשורר כי:

"בלב העולם בוער כלפיד אש
והוא המוקד לכולנו".

מכאן, המוטיב של הבדידות החוזר בשירתו שוב ושוב. המשורר מבקש את הבדידות ומתייחד עמה כדי להאזין אל דממת היקום. ולהקשיב אל קולות הפנים של עצמו.

ההתרפקות אל היכל הדממה משמעה חיפוש המשמעות שבחיים. דממה אין משמעה שקט, אלא, סטאטיות. הדממה שהמשורר נתון בה רוחשת קולות. המחונן בנפש פיוטית ובאקוסטיקה פנימית טובה, מסוגל להאזין לתהודה של

קולות ובנות קול הבוקעים ממרחקים, מעבר לפרגודים של הנגלה — קולות המעניקים משמעות ושנותנים טעם לקיום החיים.

טלטלני נא

בסופת הדממה הדקה

העולה מקרב,

כי ננער

לראות השעה הנכונה ביקום (מחירת השיר, לקוי אשמורת).

הדממה אינה אלא למראית עין. בפנים היא מחוללת סופה המטלטלת את גפש המשורר. גם הבורא, המדבר אל בחיריו בקול דממה דקה, דרכו כסופה ובסערה. ועל גלי הסופה של הדממה הדקה עורג המשורר לראות לפחות שעה אחת נכונה ביקום, אותה השעה האחת של התעלות, של רקיעים פתוחים, של "הבנת הרו שבחיים", הרזא ד"אחד", של מסתרי הבריאה ומסתרי הנפש, המכונה בשפת המשורר "לב העולם ולב האדם".

הספר האחרון — הוא "מחירת השיר" — נפתח בשיר המביע תמצית הגישה האנטי-אואנגארדית לשירה. שם השיר "יהי".! היינו, היקום איננו קפריזה, הבריאה לא קפצה לפתע מעצמה קפיצה שרירותית. מראות הנפים של היקום נבראו מתוך צוה מתוך "יהי". יהי אור, יהי רקיע. והחיים עצמם הם חיים של "יהי" — לא חיים של סתם, של שרירותיות, אלא חיים שתכלית יש בהם.

ליהי זה כונונו שפתי

מערש עת תמתי לגווע (שם).

השירה שנכתבה תוך התרפקות על המופלא ועל הנסתר שבחיים אין הכוונה לנסתר שלא מעלמא הדין, לערטילאיות שמעבר להווי חיים. שכן המסתורין שבחיים, היינו המעמקים שמתחת לרובד הנגלה שבחיים, המעניק משמעות לחיי אנוש, איננו מנותק מן העולם המציאותי, אלא הוא בתוך זה העולם. החידוש שבשירת ש. שלום הוא שהריאליות והחזון האסכטולוגי של אחרית הימים שלובים בה יחדיו. זוהי בעצם, אחת מאבני הפינה שבמשנת החסידות שמשוררנו, כאמור, לא השתחרר ממנה.

החסידות מוצאת גדלות גם בחיים הגלויים, הפשוטים, החיים כמות שהם, אלא מאי? יש גדלות ויש גדלות שלמעלה הימנה. המגיד הגדול רבי דב ממזריטש היה אומר: לא רק לאדם יש גוף ונשמה, גם לנשמה יש לה גוף ויש לה נשמה. "מחירת" שבשירה משמעה חתירה לנשמה שבשירה, היינו הנשמה שבחיים. השאיפה לדעת לא רק את ה"לפנים" אלא את הלפני-לפנים; לא רק את הנגלה שבמציאות, את הקונקרטי, הריאליסטי, את הכאן והעכשיו, אלא גם את המעמקים שבמציאות, את הרובד התחתון שבה.

מכאן, מסודה של השירה, אל הפשט שבה, אל תפיסת מקומה של השירה המודרנית הישראלית בתוך מכלול היצירות של הדורות. ש. שלום בא בטרוניה אל החדשנים, שיצירתם היא "האפס הערום מחולל במרום קרת" ("טלטלה"). ומלבו מתפרצת זעקה: הספרות העברית איך? אותה הספרות היודעת אהבה מפי גבירול, והלוי וביאליק — מה את מצטעצעת, מה את פוזלת / לכל מוקיון איולת? (שם).

ש. שלום איננו מתנגד לחדש. הוא דוגל בהתפתחות היצירה, אך עם זאת הוא עומד ביראת כבוד בפני יצירותיהם של הדורות הקודמים. ... המשורר צריך לשאת את המשא של כל הדורות ולהוסיף עליו משקל משלו. לא למחוק את העבר ולא לבטל את השיגור" (בספר "מסות"). בהגדרה גבישית יותר: "ללכת מעם העבר אל העתיד" (שם).

* * *

הספר האחרון — "מחירת השיר" — הוא סיכום של השקפת חיים. ספר הזועק בקול דממה דקה. וכבר אמר רבי נחמן מברצלב, שהזעקה שאין לה קול היא הזעקה הגדולה ביותר...

